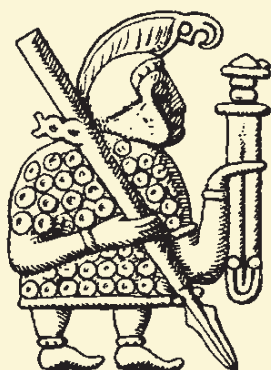

.. FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

2026/2

Hvad siger den arkæologiske kontekst om møntbrug i vikingetiden?

Et case-study af nyere udgravninger i Sigtuna

Af Jens Christian Moesgaard

Moesgaard, J. C., 2026. Hvad siger den arkæologiske kontekst om møntbrug i vikingetiden? Et case-study af nyere udgravninger i Sigtuna (What does the archaeological context say about coin use in the Viking Age? A case-study based on recent excavations in Sigtuna.) *Fornvännen* 121. Stockholm.

Since the late 19th century, chance finds and archaeological excavations in Sigtuna have brought to light seven small hoards and at least 103 singly found coins dating from the Viking Age. What was the role of these coins? A close examination of the archaeological context of each find may give indications of the last instance of use of the coin at the moment when it was deposited in the ground. However, this requires that the excavations are carried out according to the single-context method, which was not the case in Sigtuna before 1999. Since then, Viking Age coins have been found at five excavations. In all, 33 singly found coins and five small hoards have come to light. While a few coins had been redeposited by various kinds of earth work, most coins were in their original position or very close to it. Some coins had been deliberately deposited in graves, and there are one or two instances of house offerings. A few coins may be interpreted as raw material for the silversmith, but the bulk of the coins seems to be accidental losses from everyday coin circulation. They were widely scattered over the excavated surfaces, mostly being from private premises, showing that coin use was a general phenomenon in the life of the city. Many finds could be linked to craft workshops. Seemingly, coin use did not take off before c. 1020. This coincides with the quasi-halt of coin production in Sigtuna and may explain why so few locally produced coins are found in the city.

Keywords: Viking Age, coin use, Sigtuna, archaeological stratigraphic context

Jens Christian Moesgaard, Numismatiska forskningsgruppen, Stockholms universitet, SE-106 91 Stockholm
jens.christian.moesgaard@ark.su.se

Sigtuna ca. 40 km nordvest for Stockholm blev grundlagt i slutningen af 900-tallet og er sammen med Lund Sveriges ældste endnu eksisterende by. Der er foruden syv skattefund registreret mindst 103 enkeltfundne mønter fra vikingetiden i Sigtuna (tab. 1). Det er således tydeligt, at mønter har været et almindeligt forekommende fænomen i vikingetidens Sigtuna. Spørgsmålet er, hvordan de blev anvendt. Her

kan fundenes arkæologiske kontekst give værdifulde indikationer.

Sigtuna har været genstand for intens arkæologisk interesse, siden nogle Uppsala-studenter i 1875 udgravede to gravhøje (*Upsalaposten* 20/9 1875), og Emil Eckhoff undersøgte Dominikanerklostret i 1895. De tidligste udgravninger fokuserede på bevarede mure eller andre bygningsrester. Fundenes præcise stratigrafiske

Sted	År	Enkeltfund	Skattefund
"Vid Sigtuna"	Slutningen af 1890'erne	-	1 skat (2 mønter)
Kv. Koppardosan	ca. 1902–1904	1 mønt	-
Kv. Guldet	Før 1911	4 mønter	-
Kv. Snickaren	1911	1 mønt	-
Kv. Trädgårdsmästaren/S:ta Gertrud	1914	1 mønt	-
Kv. Sankta Gertrud	1915	1 mønt	-
"Kalvhagen"	1921	1 mønt	-
Kv. Ödåker	1922	12 mønter	-
Kv. Humlegården	1922	1 mønt	-
Trekanten	1924	1 mønt	-
Kv. Kammakaren	1924	1 mønt	-
Kv. Kammakaren	ca. 1924	1 mønt	-
Kv. Tryckaren	1928	1 mønt	-
Kv. Sankt Lars	1935	1 mønt	-
Kv. Handelsmannen	1935–1937	1 mønt	-
Kv. Guldet	1937	1 mønt	-
kv. S:t Göran	1942	1 mønt	-
Kv. Kammakaren	1960	1 mønt	-
Kv. Professorn	1967	4 mønter	-
Kv. Koppardosan?	før 1973	4 mønter	-
Kv. Humlegården	1976	1 mønt	-
Kv. Nunnan	1984	4 mønter	-
Kv. Nunnan	1987	2 mønter	-
Kv. Trädgårdsmästaren	1988–1990	21 mønter	1 skat (3 mønter)
Kv. Urmakaren	1990–1991	2+ mønter	-
Kv. Guldet	1997	1 mønt	-
Kv. Professorn	1999–2000	19 mønter	2 skatte (156 og 8 mønter)
Kv. Humlegården	2006	7 mønter	1 skat (3–4 mønter)
"Götes mack"	2014	6 mønter	1 skat (2 mønter)
Nord for Skt Maria	2019–2021	1 mønt	
Hospitalshöjden	2021	-	1 skat (2 mønter)
I alt		103+ mønter	7 skatte

Tab. 1. Sigtuna, oversigt over fund af vikingetidsmønter. Kilder: Fund indtil 1987: Wiséhn 1989, kompletteret. Humlegården 1976: Sigtuna Museum inv. nr. 153336. Trädgårdsmästaren: Svensson 1990 kompletteret. Guldet: Wikström 2010a, s. 9–10 (A16), 15 (F293). Urmakaren: Malmer 2010, s. 73, nr. d, g, ukomplet. Fund efter 1999: katalog nedenfor. – Sigtuna, survey of finds of Viking Age coins.

tilknytning blev stort set kun noteret, når de befandt sig i grave. Efterhånden registrerede man dog fundenes dybde og tilknytning til omtrentlige faser, som var dokumenteret i stratigrafien i profilerne på udgravningernes kanter. I 1960'erne og 1970'erne tog man spæde skridt mod at registrere fundene i bebyggelseslag – en tilgang, der 1988–1990 blev udviklet til perfektion i pioner-udgravningen Kv. Trädgårdsmästaren 9–10 (Roslund 1997). Men forskellige lag tilhørende en samme bygningskontekst blev stadig registreret sammen, og fund gjort uden forbindelse til bygningerne var ikke dokumenterede lige så detaljeret.

Udgravningen i Kv. Professorn 1 (1999–2000) var den første større udgravning i Sigtuna, som blev gravet helt stratigrafisk med individuel registrering af hvert enkelt arkæologisk lag, den såkaldte single-context metode (Fogelberg & Wikström 2003). Flere udgravninger er senere udført med samme metode. Hermed blev de fundne genstande knyttet til et helt bestemt lag. Hvert lag repræsenterer en afgrænset hændelse eller aktivitet på stedet, som genstandene fra laget står i relation til. Gennem en analyse af hændelsens/aktivitetens karakter kan man få en antydning af, hvorledes genstanden er havnet i det pågældende arkæologiske lag og dermed indirekte af, hvilken måde genstanden var blevet anvendt på, før den havnede i jorden. Analysen af en enkelt genstand i sig selv er ikke specielt interessant, men ved at analysere mange fund kan der fremkomme mønstre, der er dækkende for fortidens realiteter.

Nærværende artikel vil benytte denne mulighed til at se nærmere på møntbrug i vikinge-

tiden (numismatisk set defineret som tiden med vægtøkonomi, i Uppland indtil cirka 1100). Den vil benytte fundene fra fem udgravninger (tab. 2). Disse udgravninger har tilsammen givet 38 møntfund, hvoraf 33 er enkeltfund og fem skattefund på henholdsvis 156, 8, 3–4, 2 og 2 mønter. Mønterne er præget fra tidligt 900-tal til midten af 1000-tallet. Den bedst repræsenterede gruppe er tyske mønter, fulgt af engelske, islamiske og byzantinske, med danske, irske, italienske og bøhmiske mønter repræsenterede af et eksemplar hver (tab. 3). Det svarer fint til, hvad der er normalt at finde i Sverige i den senere del af vikingetiden (Jonsson 2015).

Metoden

Jeg skelner her mellem enkeltfund og skattefund (numismatisk mindst to mønter i en kontekst, der viser, at de er tabt eller nedlagt sammen). Det drejer sig om en teknisk skelnen med det formål at kunne tælle håndteringssituationer. Hvis man blot talte antal mønter, ville skattefund komme til at tælle alt for meget i analysen i forhold til enkeltfund. Der ligger ikke nogen funktionstolkning i ordet skattefund (gravgave, tabt pung, bortgemt formue...) – den kommer i næste analyseniveau.

I analysearbejdet er det vigtigt at se på, hvordan mønten er havnet i laget, før man anvender lagets natur til at fortolke en mønts sidste brugssituation. Jeg har tidligere i en række artikler om franske og danske fund forsøgt at systematisere individuelle fundomstændigheder for hver enkelt mønt på en standardiseret måde (Moesgaard 1998; 2016; 2019a; Moesgaard & Tornbjerg 2011). Til nærværende artikel har jeg

I. Kv. Professorn 1 1999–2000	Tre tomter i den centrale del af byen. Bebygget fra ca. 970/80. Flere faser.
II. Kv. Humlegården 3 2006	Bebyggelse, fra ca. 970/80, i udkanten af byen på begge sider af en vej. Fra ca. 1080 kirkegård nord for vejen
III. "Göres mack" 2014	Ca. 980–1040, gravgård. Derefter bebyggelse i udkanten af byen
IV. Nord for Maria kirken 2019–2021	Tre skeletgrave
V. Hospitalshöjden 2021	Syv skeletgrave

Tab. 2. Sigtuna, udgravninger 1999–2021, vikingetidsfaserne. Kilde: Wikström 2008; Wikström m.fl. 2021; Hed Jakobsson 2017; Runer 2022a; 2022b. – Sigtuna, excavations 1999–2021, the Viking Age phases.

	Isl	Byz	Eng	Ty	Da	Bø	It	Ir	Ube	I alt
Kv. Professorn 1, enkeltfund	2	1	4	9	-	-	-	-	3	19
Kv. Humlegården 3, enkeltfund	-	-	2	3	1	-	-	1	-	7
"Götes mack"	-	-	2	3	-	-	-	-	1	6
Nord for Skt Maria	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Enkeltfund i alt	2	1	8	16	1	0	0	1	4	33
Kv. Professorn 1, skat TPQ ₁₀₂₇	-	-	6	148	-	1	1	-	-	156
Kv. Professorn 1, skat TPQ _{1040/46}	-	-	-	6	-	-	-	-	2	8
Kv. Humlegården 3, skat TPQ ₁₀₂₄	-	-	-	2	-	-	-	-	1	3
"Götes mack", skat TPQ?	-	-	-	2	-	-	-	-	-	2
Hospitalshøjden, skat TPQ?	-	-	-	2	-	-	-	-	-	2

Tab. 3. Sigtuna, udgravninger 1999–2021. Fordeling af mønterne efter oprindelsesland. Isl = islamisk, Byz = byzantinsk, Eng = engelsk, Ty = tysk, Da = dansk, Bø = bøhmisk, It = italiensk, Ir = irsk, Ube = ubestemt. Kilde: katalog. – Sigtuna, excavations 1999–2021. Distribution of the coins according to country of production. Isl = Islamic, Byz = Byzantine, Eng = English, Ty = German, Da = Danish, Bø = Bohemian, It = Italian, Ir = Irish, Ube = unspecified. Source: catalogue.

videreudviklet metoden med inspiration fra den diskussion, der har fundet sted i Sverige (f. eks. Heimdahl 2005, s. 10–13, med referencer til tidligere litteratur; Wikström 2010b, s. 16–19). Angående hvordan laget er opstået, er specielt begreberne "afsat" (deponeret løbende og ubevidst over længere tid ved aktivitet på stedet) og "påført" (deponeret ved en bevidst handling) samt "omrørt" (jord omrørt på stedet – kan være både afsatte og påførte lag) relevante. Angående de fundne genstandes forhold til laget, finder jeg især den foreslåede opdeling af redeponerede fund i sekundære og tertiære kontekster (se nedenfor) nyttig.

Jeg vil, for hver enkelt mønt, undersøge en række faktorer. Der er naturligvis tale om skøn med en vis usikkerhedsmargen:

- Møntens forhold til laget. Det skal skønnes, om fundets kontekst er primær, sekundær eller tertiær. Fund i primær kontekst er funktionsmæssigt knyttet til det lag, som de er fundet i. Det er fund fra afsatte lag, som tolkes at være deponeret i forbindelse med afsættelsen (tidsmæssigt sammenfald). Det bedste er, når det laget ikke er omrodet, for så kan man formode, at mønten befinder præcist, hvor den blev tabt/nedlagt i sin tid (stedsmæssigt sam-

menfald). Men laget kan også være blevet omrørt på stedet, for eksempel af husdyr eller rengøring. Hermed kan genstande være flyttet, dog uden at være taget bort fra deres primære sammenhæng. Fund i primær kontekst er korrekt fortolket en ideel kilde til møntens sidste brugs-situation. Fund i sekundær kontekst er blevet flyttet og straks redeponeret tæt på, for eksempel i et påført affaldslag. Hermed er de fjernet fra deres oprindelige funktionskontekst, men er stadig tæt på i tid og sted, hvilket giver dem en vis udsagnskraft. Fund i tertiær kontekst er blevet fjernet og redeponerede uden sammenhæng med tid og sted for deres anvendelse. Omlejringen kan være sket i forbindelse med jordarbejder ved byggeri eller lignende, eksempelvis et påført nivelleringslag. Den oprindelige kontekst er ødelagt og den nuværende fundkontekst siger ikke noget om møntens sidste brugssituation.

- Møntens datering i forhold til den arkæologiske konteksts datering. Er de i fase (samtidige) eller residuelle, således at mønten er meget ældre end konteksten (usamtidige). Dette er relevant for at be-

- dømme, hvorfor og hvordan mønten er havnet i jorden, især for de mønter, der er i primær kontekst. Dateringen af den arkæologiske kontekst vil ofte være bredere end møntens datering, således at det nogle gange vil være svært at bedømme eventuel samtidighed mellem mønt og kontekst. Det er også et problem, at mønterne selv (sammen med keramik-datering, dendrokronologi, kulstof 14 og så videre) indgår i arkæologens dateringsgrundlag. Der findes således en risiko for cirkelslutning. Hvad angår selve mønten, er det vigtigt ikke kun at bruge prægetidspunkt, men også inddrage forventet omløbstid, når det kan lade sig gøre. Omløbstiden vil typisk kunne skønnes ud fra den pågældende mønttypes optræden i skattefund. Omløbstid kan variere meget fra en mønttype til en anden, fra få måneder til flere hundrede år, og en og samme mønttype kan have kort omløbstid i en region, men meget lang i en anden. Den forventede omløbstid skal således skønnes individuelt for hver mønt. Netop i vikingetiden kan mønter være i omløb i lang tid, idet man ikke som i middelalderen havde et nationalt møntmonopol med begrænset gyldighedsperiode. Det var udenlandske mønter anvendt efter vægt, som ikke mistede deres gyldighed.
- Tilfældigt tab eller bevidst nedlæggelse. Dette er et skøn baseret på fundkonteksten. Et tilfældigt tab vil ofte være sket under dagligdags møntbrug, mens en bevidst nedlæggelse enten kan have til formål at gemme mønten eller at benytte den rituel, eksempelvis som ulykke-afværgende grundstensmønt eller som en gravgave. Bedømmelsen om tilstedeværelsen af en mønt beror på et tilfældigt tab eller en bevidst nedlæggelse, kan naturligvis kun finde sted, hvis mønten skønnes at være på det sted, hvor den var tabt eller nedlagt i sin tid (fund i primær kontekst). Dog kan man med rimelighed tolke mønter redeponerede i møddinger og affaldslag (fund i sekundær kontekst) som tilfældige tab, der er røget ud med

affaldet. Derimod er det kun sjældent muligt at sige noget om mønter, der er redeponerede ved byggeri eller jordarbejder (fund i tertiær kontekst), da redeponeringen her ofte fandt sted så længe efter den oprindelige deponering, at sidstnævntes omstændigheder ikke længere kan bedømmes.

- Forsøg på kategorisering af situationen, der har ført til møntens tilstedeværelse, hvor den er fundet: er det almindelig dagligdags aktivitet, er det ødelæggelse (f.eks. brand) eller byggeri eller noget helt andet. Situationen kan alt efter det enkelte tilfælde vedrøre den oprindelige tabssituation/nedlæggelse eller redeponeringssituationen.
- Stedet: hvad var der på fundstedet, da mønten blev tabt/nedlagt/redeponeret: bygning eller udendørs areal? Beboelse eller økonomibygning? Mødding? Gårdsplads? Bygeplads?

Med svarene på alle disse problemstillinger vil det være muligt at behandle spørgsmålet om måden at bruge mønter på. Som det fremgår, gøres der en del skøn i denne analyse. Det er derfor af yderste vigtighed at beskrive fortolkningen af hver enkelt kontekst i et katalog, så den interesserede læser kan vide, hvad den bygger på.

Fund i primære, sekundære og tertiære kontekster

De 38 møntfunds fordeling på fund i primære, sekundære og tertiære kontekster fremgår af tabel 4. Det falder i øjnene, at fordelingen mellem disse kategorier varierer markant mellem udgravningerne. På Humlegården 3 er samtlige fund i tertiære kontekster, mens over halvdelen på de øvrige udgravninger er i primære kontekster, suppleret af nogle få sekundære. Det vil sige, at næsten halvdelen af mønterne sandsynligvis er fundet der, hvor de i sin tid er tabt/deponeret, og en del andre helt tæt på. Denne høje andel af fund i primær kontekst er bemærkelsesværdig, idet de franske udgravninger, jeg har undersøgt, ofte udviser en andel på to tredjedele eller tre fjerdedele af redeponerede mønter (Moesgaard 2019a). Det skyldes, at Sigtuna relativt hurtigt mistede sin betydning som stor

	Professorn 1	Humle- gården 3	"Götes mack"	Maria kyrka	Hospitals- höjden	I alt
Primær kontekst, <i>in situ</i>	7+1?	0	3 +1?	1	1	12+2?
Primær kontekst, omrørt	4	0	0	0	0	4
Sekundær kontekst	1	0	1	0	0	2
Tertiær kontekst	0+2?	8	0	0	0	8+2?
Usikker kontekst	6	0	2	0	0	8
I alt	21	8	7	1	1	38

Tab. 4. Sigtuna, udgravninger 1999–2021. Fordeling af møntfundene på primære, sekundære og tertiære kontekster. Kilde: kataloget. – Sigtuna, excavations 1999–2021. Distribution of the coin finds by primary, secondary and tertiary contexts. Source: catalogue.

by, hvilket indebar, at jorden ikke blev omgravet i samme udstrækning, som den blev i byer med større byggeaktivitet. Trods dette er der dog sket en del forstyrrelser de sidste 100 år, mest markant på "Götes mack". De trods alt relativt få forstyrrelser giver sig udtryk i, at andelen af residuelle mønter er ubetydelig (se kataloget). Det er bemærkelsesværdigt, at der udover Humlegården 3 ikke er en eneste vikingetidsmønt i senere lag. Disse forhold giver ideelle betingelser for at anvende fundene til at se på, hvorledes mønterne blev anvendt. Sigtuna fremstår derfor som en specielt velegnet til studiet af møntbrug i vikingetiden.

På Humlegården 3 har jordarbejder dog flyttet rundt på genstandene, så ingen af dem længere er i deres primære kontekst. Derimod fortæller konteksterne noget om, hvilke typer jordarbejder, der kan medføre omlejring af genstande i jorden: opfyldning af grave (katalog II.2–4), grøfter (II.6) og gruber (II.7–8) eller udjævningslag i forbindelse med byggeri (II.5) og anlæggelse af kirkegård (II.1). De tre mønter i grave er således ikke gravgaver, men redeponerede fra en anden, ikke længere eksisterende kontekst. Man bemærker, at det drejer sig om jordarbejder, der har fundet sted allerede i middelalderen.

Informationen er ikke altid tilstrækkelig til at fortolke konteksterne korrekt. For nogle funds vedkommende er det umuligt at knytte dem til en entydig kontekst. Eksempelvis er nogle mønter fundet ved afrensning af profiler (katalog I.7). For andre er konteksten angivet som en

planke (I.9, 13, 17) eller en syldsten (I.18–19), men uden præcis forklaring på møntens forhold (afsat, påført, omrørt) til planken/stenen. Andre lag kan være blandede (I.20) eller indeholder tydeligvis både påført affald og afsat tab uden, at der skelnes tydeligt imellem dem (III.4–5). Det lille skattefund fra "Götes mack" (III.3) udgør et interessant tilfælde. Det er fundet i en sektor i udkanten af byen med en meget begrænset stratigrafisk lagfølge, som gør det svært at give en hel sikker tolkning (se katalog).

Mønternes funktion

Anvendelsessituationerne for de 16 fund i primær kontekst, to i formodet primær kontekst og to i sekundær kontekst gengives i tabel 5. Man ser, at de bevidst nedlagte fund er i mindretal. Det drejer sig først og fremmest om fem mønter nedlagt som gravgaver i fire grave samt en mønt (I.13) som hypotetisk kan være et bygningsoffer, men som lige så godt kan være et tilfældigt tab. Udgraverens forsigtige forslag om, at det lille skattefund III.3 kunne være bygningsoffer, er meget sandsynligt.

Gravgaver og bygningsofre er rituelle nedlæggelser. Det var ikke meningen, at de skulle tages op af jorden igen. Dette er vigtigt at holde sig for øje, og denne fundkategori er derfor sandsynligvis kraftigt overrepræsenteret i det arkæologiske materiale. Man kan følgelig ikke slutte direkte fra deres forholdsvis høje andel blandt fundene til deres reelle relative betydning i anvendelsen af mønter i vikingetidens Sigtuna. På de her behandlede gravpladser er der udgravet

Mønt	Fundsted	Position	Type	Kontekst	Foreslået tolkning
<i>Kv. Professorn 1 1999–2000</i>					
I.1.	Flerfunktionshus	Indendørs	Privat	P: Aktivitetslag på lergulv	Tilfældigt tab
I.3.	Metalhåndværk	Indendørs	Privat	P: Aktivitetslag med mulig dyreafføring	Tilfældigt tab
I.4.	Beboelseshus	Indendørs?	Privat?	S: Påført nedrivningslag	Omgjort til smykke. Omlejret fra aktivitet i hus
I.5.	Forrådshus, madlavning	Indendørs	Privat	P: Aktivitetslag	Tilfældigt tab
I.6.	Flerfunktionshus/beboelse	Indendørs	Privat	P: Nedgravning i lergulv	Bevidst nedgravning af skat
I.8.	Håndværkshus	Indendørs	Privat	P: Omrodet aktivitetslag	Omlejret fra aktivitet i hus
I.10.	Indhegning. Håndværk, dyrehold	Udendørs	Privat	P: Aktivitetslag	Tilfældigt tab
I.11.	Indhegning. Håndværk, dyrehold	Udendørs	Privat	P: Omtrampet gødningslag	Omlejret fra aktivitet ved dyrehold
I.12.	Indhegning, Håndværk, dyrehold	Udendørs	Privat	P: Omtrampet gødningslag	Omgjort til smykke. Omlejret fra aktivitet ved dyrehold
I.13.	Håndværk og beboelse	Indendørs	Privat	P?: Under gulvplanke.	Bevidst bygningsoffer eller tilfældigt tab?
I.15.	Tværpassage. Metalhåndværk	Udendørs	Privat	P: Omrørt aktivitetslag	Tab/affald fra metalproduktion?
I.16.	Stald	Byggeplads	Privat	P: Byggelag	Tilfældigt tab?
I.21.	Håndværk	Udendørs	Privat	P: Aktivitetslag	Tilfældigt tab
<i>"Götes mack" 2014</i>					
III.1.	Gravgård	Grav	Offentligt	P: På skelet	Bevidst gravgave
III.2.	Gravgård	Grav	Offentligt	P: På skelet	Bevidst gravgave
III.3.	Håndværkshus	Byggeplads?	Privat?	P?: Under syldsten	Bevidst bygningsoffer af lille skat
III.6.	Beboelseshus	Indendørs	Privat	P: Aktivitetslag på gulv	Tilfældigt tab
III.7.	Ved beboelseshus	Udendørs	Privat	S: Udkastet affald	Omlejret fra aktivitet i hus
<i>Nord for Maria Kirke</i>					
IV.1.	Gravgård	Grav	Offentligt	P: På skelet	Bevidst gravgave
<i>Hospitalshøjden</i>					
V.1.	Gravgård	Grav	Offentligt	P: På skelet	Bevidst gravgave

Tab. 5. Sigtuna, udgravninger 1999–2021. Tolkning af deponeringssituation for møntfundene i primær og sekundær kontekst. Kilde: kataloget. – Sigtuna, excavations 1999–2021. Interpretation of the circumstances of deposition for the coin finds in primary and secondary contexts. Source: catalogue.

henholdsvis 54, tre og syv grave (Hed Jakobsson 2017, s. 97; Runer 2022a; 2022b), hvoraf der kun var mønter i fire. Skikken med en mønt i graven var således ikke dominerende. Dette svarer også til, hvad man ser andre steder, som for eksempel Löddeköpinge i Skåne (Cinthio 1980, s. 112, 117, 124–127) og Nordre Grødbygård på Bornholm (Wagnkilde 2000).

De to mønter fra Hospitalshöjden har en yderst interessant fundkontekst, idet de var fundet i munden på et skelet (katalog V.1). Også nord for Maria kirke blev der fundet en mønt ved højre nøgleben (IV.1). Den blev af udgraveren tolket som oprindeligt deponeret i munden. En af mønterne fra en grav på "Götes mack" var ifølge udgraveren muligvis også i munden på den afdøde (III.2). Mønter i munden ses sjældent i vikingetiden, men er dog ikke helt unikke, eksempelvis 15 dirhemer, Stengade, Langeland (Skaarup 1976, s. 96–98; Kromann 1976). De er tydeligvis bevidste gravgaver. Man har knyttet dem til den gamle græske myte om betaling til færgemanden Charon, der sejlede de afdøde over floden Styx til dødsriget (Gräslund 1967; Grind-Hansen 1988; Audy i tryk), men det er nok tvivlsomt, om det var helt samme forestillinger, der lå bag i vikingetiden. For nyligt er det på baggrund af norske grave fra senmiddelalderen blevet foreslået, at nedlæggelsen af en mønt i en grav muligvis skyldes et ritual knyttet specifikt til dødsfald som følge af sygdom (Jordahl 2024). Det passer med, at i modsætning til alle andre kirkegårde i Normandiet fik de døde på spedalskhedshospitalet i Bernay en mønt med i graven (Moesgaard 2006). Om nogen lignende forestilling gjorde sig gældende i vikingetidens Sigtuna er svært at sige – men den gravlagte på Hospitalshöjden viste faktisk tegn på tuberkulose.

Konteksten viser, ikke overraskende, at det store skattefund på Professorn 1 er bevidst nedgravet (katalog I.6). Det er sket indeni et hus, og man kan formode, at det er en værdiopbevaring for husets ejer (jfr. Östergren 1989). Det lille skattefund på Professorn 1 er tolket som kommende fra en tertiær kontekst (påført gulv med iblandet kulturjord), men beholderen (barkæske) tyder ikke på en tilfældigt tabt pung, men nærmere på en bevidst opbevaring af en mindre

sum (I.14). Det er bemærkelsesværdigt, at fundet er blevet holdt samlet under arbejdet med at lægge gulvet, hvilket tyder på, at jorden ikke er taget lagt væk fra. Skattefundet på Humlegården 3 kan være en tabt pung, men da konteksten er tertiær, kan den ikke bidrage til sikker tolkning (II.5).

Otte fund kan med større eller mindre sikkerhed tolkes som tilfældige tab. Fundkonteksterne afspejler forskellige aktiviteter, men håndværkskontekster er i flertal. Der er ingen kontekster, der utvetydigt kan sættes i forbindelse med beboelse, men i flere tilfælde kan det heller ikke udelukkes. Kun to kontekster er knyttet til byggeaktivitet, som jo udgør et afbræk i den sædvanlige anvendelse af området. Yderligere seks fund er i primær, men omrørt kontekst, eller i sekundære affalds- eller nedrivningslag. De kan knyttes til aktiviteter i håndværk, dyrehold eller beboelse, og er sandsynligvis også tilfældige tab.

Det samlede billede er, at der har været en aktiv og intensiv anvendelse af mønter, der afspejler sig i de mange tilfældige tab. Fundene repræsenterer kun de mønter, der blev tabt og ikke fundet igen, så det reelle antal af håndtering af mønter har været langt højere. Mønthåndteringen har i vid udstrækning fundet sted i et håndværksmiljø. Det kan måske ses som råmateriale til metalhåndværk, som på Professorn 1 især manifesterede sig med essefragmenter, slagge og bronzeklip, men også sølv- og guldgenstande (Wikström et al. 2021, s. 122f, 182, 203, 239, jfr. 64, 71f, 158, 167, 202). Klumper med halvmeltede mønter fra Hedeby (Hilberg 2011, s. 216f) og Kaupang (Blackburn 2007, s. 32–34) viser, at mønter nogle gange havde den funktion i vikingetiden. Kun et enkelt omrørt fund kan imidlertid nogenlunde sikkert tolkes som tab/affald fra sølvmedearbejde (katalog I.15). Hertil føjes endnu to mønter fra en usikker kontekst (III.4–5) med mange spor af metalbearbejdning, især af bronze, mens også af sølv (Hed Jakobsson 2017, s. 57f, lag 181, jfr. s. 49, lag 190, forurening fra lag 181). Disse mønter kan meget vel have været råmateriale til sølvmeden, men den usikre kontekst åbner også for, at de kan være husholdningsaffald. På Professorn 1 var der ligeledes ben- og læderhåndværk og husdyrhold,

så en tolkning af mønterne som tab fra mindre handelstransaktioner i hverdagen er også mulig. For denne sidste tolkning taler meget kraftigt, at en stor del af mønterne stammer fra tydelige ikke-metalhåndværkkontekster. Om dette afspejler, at mønter (efter vægt) anvendtes til alle slags handelstransaktioner eller kun i specielle, offentligt institutionaliserede situationer, således som det er blevet foreslået for Lund (Carelli 2001, s. 196), er svært at afgøre. Dog kunne det forholdsvis store antal fund samt fundenes spredning på private grundstykker (se nedenfor) tyde på udbredt og almen møntbrug. Det understøttes af spredningen af mønterne fra Trädgårdsmästaren 9–10 (Roslund 1995; jfr. Moesgaard 2019b; Rönnlöf 2020).

Mønterne selv kan også bidrage til diskussionen om deres funktion. En byzantinsk miliarresion (katalog I.12) og en islamisk dirhem (I.4) var omgjort til hængesmykker og havde således ikke længere en funktion som betalingsmiddel (selv om de qua deres metalværdi faktisk stadigt kunne anvendes som sådan på linje med andre smykker) (jfr. Audy 2018). Hovedparten af de øvrige fund udviser forskellige spor af sekundærbehandling (fragmentering, bøjning samt testning), som er karakteristisk for vægtøkonomien, som var rådende i Nord- og Østeuropa i denne periode. Den indebar, at mønter ikke blev anvendt efter pålydende værdi, men efter deres sølvværdi. I dette system kunne mønter fragmenteres for at få betalingen til at passe. Det vigtige var ikke deres præg, men at metallet var godt. Derfor blev mønterne testede. Et andet arkæologisk spor af vægtøkonomi er fund af sammenfoldelige vægte og vægtlodder. Sådanne er påtruffet især på Professorn 1 (Wikström et al. 2021, s. 121) og Humlegården 3 (fundnr. 976, 1550 etc.) og måske på "Götes mack" (Hed Jakobsson 2017, s. 65f, fig. 83, 415, fundnr. 277:4837:30). Der er ligeledes fundet både hele og fragmenterede sølvgenstande, der kan have været anvendt som betaling efter vægt. Her skal man imidlertid være opmærksom på, at hele genstande såsom fingerringe og fibler kan have været anvendt efter deres oprindelige formål, og at fragmenterede genstande kan være råmateriale for sølvsmeden (se ovenfor).

Møntanvendelsens topografi og kronologi

Hvis vi bortser fra gravfundene, stammer langt de fleste mønter fra private grundstykker. Kun én mønt er fra en offentlig passage (tab. 5). Dette billede svarer til det, der ses på udgravningen Trädgårdsmästaren 9–10 (Rönnlöf 2020, fig. 12, mønter markeret med cirkel). På Professorn 1 er der omtrent lige så mange tilfælde af udendørs som indendørs fund, hvorimod der på Trädgårdsmästaren 9–10 er flere indendørs end udendørs (Rönnlöf 2020, s. 27).

På Humlegården 3 er mønterne i tertiær position, og "Götes mack" er forstyrret af store moderne nedgravninger. Kun på Professorn 1 tillader udgravningen at have et klart billede af møntfundenes forhold til bebyggelsesstrukturen. Denne er nogenlunde konstant fra 900-tallet til 1300-tallet (Wikström 2021 et al., s. 9, fig. 6). Der var tre smalle grundstykker med offentlige passager imellem. Mod gaden lå håndværkshuse (zone 1), og på tomt I lå beboelsen lige bagved (zone 3), mens der på tomt II ofte var økonomi-bygninger i zone 3 med beboelsen bagved igen (zone 5). Mønterne er spredt ud over hele udgravningen, men dog med flest i håndværkerhusene ud mod gaden (tab. 6). Man kan forestille sig, at mønterne er tab fra transaktioner, der fandt sted mellem håndværkeren og hans kunder. Samme mønster ses ved den store udgravning på Folkebibliotekstomten i Trondhjem i Norge (Risvaag & Christophersen 2004). Det står i modsætning til resultaterne fra udgravningen Kv. Trädgårdsmästaren 9–10, hvor der var et tydeligt mønster med flest mønter bagerst på grundstykkerne og kun få fund i husene ved gaden, hvilket tyder på, at mønthåndteringen her fandt sted i den private sfære (Roslund 1995, jfr. Moesgaard 2019b). Det er bemærkelsesværdigt, at to udgravninger så tæt på hinanden udviser så forskellige spredningsmønstre.

Mønterne er præget fra tidligt 900-tal til midten af 1000-tallet. De arkæologiske kontekster er dog oftest yngre end mønterne, hvilket afspejler deres omløbstid. Konteksternes datering for fund i primære og sekundære kontekster viser, hvornår mønterne endte i jorden i Sigtuna. Vi ved ikke, hvor mønterne befandt sig mellem deres prægetidspunkt og deres tabstidspunkt. De kan i princippet lige så godt være kommet

Zone	Passage 1	Tomt I	Passage 2	Tomt II	Passage 3	Tomt III (del)	
1	o	6+S	o	4	o	S	10+2S
2	o	2	o	1	1	o	4
3-5	o	1	o	4	o	o	5
	o	9+S	o	9	1	S	19+2S

Tab. 6. Sigtuna, Kv. Professorn 1 (1999-2000). Rumslig spredning af møntfundene. Kilde: kataloget. – Sigtuna, Kv. Professorn 1 (1999-2000). Spatial distribution of the coin finds. Source: catalogue.

til Sigtuna lige efter deres prægning som dagen før deres deponering. Det er bemærkelsesværdigt, at der ikke er nogen mønter i de tidligste faser. Tidligste kontekst er 1000-tallets første årti, og mønter bliver først almindelige efter 1015. Højdepunktet i møntanvendelsen er årtierne omkring 1000-tallet midte på Professorn 1. På "Götes mack" fortsætter møntanvendelsen til århundredets slut eller starten af 1100-tallet (tab. 7). Samtlige mønter fra Humlegården 3 er fra fase 3 (1080-1300), men da de er i omrøddede lag og desuden samtidige med fase 1 og 2 (970/80-1010-1080), er de sandsynligvis oprindeligt tabt i disse faser.

Det samlede billede er, at møntanvendelsen i de første årtier af Sigtunas eksistens var meget sporadisk, og at den først blev rigtig intensiv i midten af 1000-tallet. Det bekræftes af udgravningen Trädgårdsmästaren 9-10, hvor der var to mønter i lag fra ca. 1000-1020 (fase 2) og fire fra anden halvdel af århundredet (fase 4-5), mens hele 20 er fra 1100-tallet og tidligt 1200-tal (fase 6-9) (Wikström 2011, s. 157). Nogle af disse mønter er ubestemte og kan være middelalderlige, men langt de fleste er fra vikingetiden. De meget sene kontekster er overraskende. Desværre tillader udgravningsmetoden ikke at udskille fund i primære, sekundære og tertiære kontekster, men Roslund (1997) har påpeget, at man har grund til at formode, at omlejring er forholdsvist begrænset.

Man bemærker, at der blandt fundene ikke er en eneste mønt, der med sikkerhed kan henføres til den forholdsvist store møntproduktion, der fandt sted i Sigtuna ca. 995-1020 med en lidt mindre produktion i 1020'erne (Malmer 2010). Også blandt tidligere fund i Sigtuna er

de sjældne. Der er kun registreret ti stykker skandinaviske mønter i Sigtuna. Kun syv af dem kan med sikkerhed siges at være præget i Sigtuna, hvoraf har to så usikre fundoplysninger, at man ikke kan fastslå, om de overhovedet er fundet i Sigtuna (Malmer 2010, s. 72-74). Der er fremført flere teorier om disse mønters funktion (f.eks. Ros 2002; Runer 2006). Det er ikke her stedet at komme ind på alle disse forslag. Blot skal det bemærkes, at på baggrund af den ovenfor skitserede kronologi kan Sigtuna-mønternes lille andel blandt fundene muligvis afspejle, at den daglige møntanvendelse, der udmøntede sig i tab, som kan ses i det arkæologiske materiale, endnu ikke var kommet i gang i Sigtuna på det tidspunkt, hvor disse mønter blev præget. De har derfor måske haft en anden funktion end lokalt betalingsmiddel. Den skitserede kronologi bygger imidlertid for nærværende på et forholdsvis spinkelt kildegrundlag.

Opsummering

De fem her behandlede udgravninger repræsenterer meget forskellige situationer. Professorn 1 fremviser den ideelle situation i form en serie mønter, hvoraf en meget stor andel er veldokumenterede fund i primær- og sekundærkontekst. Disse viser, at mønter blev anvendt intensivt i privat håndværksmiljø og tabt under brug. Mønter var således i aktivt omløb i vikingetidens Sigtuna. Humlegården 3 derimod er et eksempel på, at samtlige fund er tertiære i omlejrrede kontekster, det er resultatet af jordarbejder på pladsen allerede i middelalderen. Disse fund kan derfor ikke anvendes som direkte kildemateriale til studiet af, hvordan man anvendte mønter. De tre mønter i grave er tydeligvis omdeponerede.

	Primær og sekundær kontekst	Tertiær kontekst	Usikker kontekst	I alt
<i>Kv. Professorn 1</i>				
Fase 5 ca. 1000–1015	1	0	0	1
Fase 6 ca. 1015–1030	4	1?	0	5
Fase 7 ca. 1030–1040	1	0	2	3
Fase 8 ca. 1040–1055	5+1?	1?	4	11
Fase 9 ca. 1055–1075	1	0	0	1
<i>Kv. Humlegården 3</i>				
Fase 3 ca. 1080–1300	0	8	0	8
<i>"Götes mack"</i>				
Fase II ca. 980–1040	2	0	0	2
Fase III ca. 1040–1060?	1?	0	0	1
Fase V ca. 1080–1150	2	0	2	4

Tab. 7. Sigtuna, udgravninger 1999–2021. Kronologisk fordeling af møntfundene. Kilde: kataloget.
– Sigtuna, excavations 1999–2021. Chronological distribution of the coin finds. Source: catalogue.

rede og reflekterer ikke bevidste gravgaver. Det gør derimod de to møntfragmenter fra Hospitalshöjden, mønten fra Nord for Maria kirke og to mønter fra "Götes mack". De var nemlig i veldokumenterede primære kontekster på skelettet. En var i munden, og andre kan have været det. De øvrige mønter fra "Götes mack" er eksempler på, at fund ikke altid er lette at tolke. For nogle er konteksten ikke entydig, og flere tolkninger er mulige. Andre viser tværtimod, at også potentielt omlejrede kontekster nogle gange kan give om end ikke helt sikre indikationer af, hvorledes mønter er anvendt – i det konkrete tilfælde som råmateriale for sølvsmeden. Desuden er to mønter omgjort til hængesmykker ved gennem boring.

Hverken råmateriale til sølvsmeden eller gravgaver har imidlertid været den dominerende anvendelse. De mange tilfældige tab af mønter, især på Professorn 1, men også på "Götes mack", viser, at mønter var i aktivt omløb. Mønterne har været udsat for den vanlige sekundærbehandling i en vægtøkonomi, nemlig fragmentering og test af metalkvaliteten. Den mest sandsynlige forklaring er, at de blev anvendt økonomisk som betalingsmiddel i handel. En interessant observation er imidlertid, at mønter ikke synes at forekomme i byens tidlige periode. Det er klart

på Professorn 1, hvor det næsten ingen mønter er før 1015/1020. På Humlegården 3 er der slet ingen i de tidlige faser. Også på "Götes mack" dukker de tidligste mønter omkring 1020/1040 som gravgaver. På Trädgårdsmästaren 9–10 er der næsten ingen mønter i kontekster før midten af 1000-tallet (Wikström 2011, s. 157). Det er som om, mønter ikke blev anvendt i Sigtuna i den første generation eller to af byens eksistens. Denne konklusion bygger dog foreløbigt på et spinkelt grundlag, og kræver flere fund for at blive bekræftet.

Det leder os hen til et sidste aspekt, nemlig fraværet af Sigtuna-mønterne. Der blev præget mønter i Sigtuna fra ca. 995 til ca. 1030, men der er ikke en eneste blandt de fund, der er behandlet her. Det skyldes måske, at disse mønters primære prægeperiode lå før den periode, hvor mønter virkeligt cirkulerede i Sigtuna. De må have haft en anden funktion.

Tak

Varmt tak til Johan Runer, Anders Söderberg, Cecilia Ljung, Anna Kjellström, Torun Zachrisson og Anna Hed Jakobsson for information samt frugtbare diskussioner, idéer, inspiration og kommentarer.

Katalog

Forklaring af koden efter hver mønt:

Kontekst: Ps = primær in situ, Po = primær omrørt, S = sekundær, T = tertiær.

Deponering: T = tilfældigt tab, B = bevidst nedlæggelse.

Aktivitet: A = almen aktivitet, B = byggeri, D = destruktion.

Datering: S = samtidig med kontekst, R = residuel.

I. Sigtuna, Kv. Professorn 1 (1999–2000)

W 2021 = Wikström m.fl. 2021. Møntbestemmelser: Jonsson 2004 (skattefund); Moesgaard 2021.

Fase 5 (ca. 1000–1015)

I.1. England, ca. 985–991, bøjet (F 14504).

Tomt I:1, fase 5b, hus Q, flerk Funktionshus, brændt.

Kontekst 2890, rude J4: Indendørs afsat kulturlag ovenpå lergulv (W 2021, s. 109–110).

Kode: Ps–T–A–S

Fase 6 (ca. 1015–1030)

I.2. England, ca. 1017–1023, bøjet (F 12229).

Tomt I:1–2, fase 6a–7b, hus B:N, metalhåndværk, brændt. Kontekst 2702, rude K1: Påført lergulv med nedtrampet træflis. Sandsynligvis lagt om (uden eget kontekstnummer) (W 2021, s. 122, kontekstliste).

Kode: T? (påført ler) (eller Po, nedtrampet)–?–B?–S

I.3. Tyske Rige, Otto-Adelheid penning, ca. 983–1040, fragment (F 12716).

Tomt I:1–2, fase 6a–7b, hus B:N, metalhåndværk, brændt. Kontekst 2730, rude H4: Indendørs afsat og nedtrampet kulturlag, sandsynligvis med dyreafføring (W 2021, s. 122, kontekstliste).

Kode: Ps–T–A–S

I.4. Kalifatet, Samanide, dirhem, ca. 904–906, med hænge (F 14588).

Tomt I:3, hus E, fase 6a, beboelseshus, brændt. Kontekst 2955, rude E7: Påført nedrivningslag fra ildstedet, efter branden (W 2021, kontekstliste).

Kode: S–?–B–R (omgjort til smykke og kan have været anvendt i længere tid).

I.5. Tyske Rige, Otto-Adelheid penning, sandsynligvis ca. 995–1010/15 (983–1040), pecked (F 13059).

Tomt II:3, hus B:A, fase 6b, økonomibygning, forråd, madlavning, nedrevet (flyttet?) under fase 6c. Kontekst 2821, rude E12: Afsat indendørs kulturlag under husets ældre brugsfase (W 2021, s. 141, kontekstliste). Note: i tabellen W 2021, s. 35 ved fejl tilskrevet kontekst 2781.

Kode: Ps–T–A–S

I.6. Skattefund, 156 mønter, nedlagt efter 1027 (F 12361).

Tomt III:1, fase 6c, hus B:Z, flerk Funktionshus/

beboelse. Kontekst 2467, rude I20: Påført lergulv.

Nedgravet i gulvet ved SØ-væggen (uden eget kontekstnummer) (W 2021, s. 153, cf. kontekstliste, s. 47, fig. 30).

Kode: Ps–B–A–S

Fase 7 (ca. 1030–1040)

I.7. Kalifatet, dirhem, sandsynligvis sen Samanide, ca. 950–980? let bøjet, fragment (F 36930).

Tomt II:1, fase 7b, udendørsareal under den ældste fase af hus C:P, lille bod. Kontekst 2507 rude ikke angivet: Fra rensning af profil fra lag 2507 eller 2508, påført området brandlag tolket som værende fra ødelæggelse af den ældste fase af hus C:P (skønt dette formodes nedtaget kontrolleret, lag 2642)

og afsat kulturlag, udendørsareal samtidig med og senere end huset (W 2021, s. 166, 169, fundliste, kontekstliste). Note: i kontekstlisten er lag 2508 tolket som indendørs, men s. 166 og 169 tilskrives den udendørsmiljøet i husets ældre fase iflg. nytolkning, se s. 168.

Kode: ?–?–?–R

I.8. Ubestemt, tysk? 900/1100 (F 11548).

Tomt II:1, fase 7b, hus C:P, yngre fase, håndværkshus, demonteret/nedrevet struktureret. Kontekst 2295, rude I15: Afsat kulturlag fra husets brugsperiode, området under eller lige efter husets ophør (W 2021, s. 167 kontra kontekstliste "påført").

Kode: Po–?–A–S?

I.9. Tysk, muligvis "holzkirche", 900/1100 (F 10167).

Passage 3, fase 7b, brolægning B13. Kontekst 2165, rude G16: Planker og underliggere, tolket som omlægning af brolægning B13, brændt. Fundet ved underligger 2185 (W 2021, s. 175, kontekstliste).

Kode: ?–?–?–S? (påført eller tabt under byggeri eller tabt, mens brolægningen var i brug).

Fase 8 (ca. 1040–1055)

I.10. England (eller skandinavisk imitation), 1029–1035 (eller senere), klippet halv, bøjet (F 12228).

Tomt I:1, fase 8a, gruppe 61, dyreindhegning, metal-, læder og tekstilhåndværk. Kontekst 2398, rude I2: Afsat udendørs aktivitetslag, håndværksaffald (W 2021, s. 182, kontekstliste).

Kode: Ps–T–A–S

I.11–12. Ubestemt, 900/1100, bøjet, pecked, nicked, fragment (F 12468); Byzans, miliaries, 977–1005, perforeret, let bøjet (F 12481).

Tomt I:1, fase 8a, gruppe 61, dyreindhegning, metal-, læder og tekstilhåndværk. Kontekst 2583, rude

K2 og J3: Afsat omtrampet gødningslag udendørs (W 2021, s. 182, kontekstliste).

Kode: Po-T?-A?-? (I.11) & R (I.12, men smykke, langvarig brug)

I.13. Sandsynligvis Tyske Rige, Otto-Adelheid penning, 983-1040, bøjet, pecked (F 10800).

Tomt I:1, fase 8b, hus B:Q, flerfunktionshus, ben- og metalhåndværk samt bolig, brændt. Kontekst 2089, rude L4: Fastkorroderet på undersiden af gulyplanke tæt ved dør (W 2021, s. 202, møntliste, kontekstliste). Planken hviler på lergulv 2046 (påført lag med iblandet kulturjord) – muligvis trægulv? (udgravningsdokumentation, Sigtuna museum).

Kode: P?-?-?-S (bygningsoffer? tab under byggeriet? tabt på lergulv eller trægulv mellem gulyplanke?).

I.14. Skattefund, 8 mønter i bark-æske, nedlagt efter 1040/1046, alle bøjet, muligvis på en gang (F 10593).

Tomt I:1, fase 8b, hus B:Q, flerfunktionshus, ben- og metalhåndværk samt bolig, brændt. Kontekst 2046, rude K2: Påført lergulv med iblandet kulturlag (W 2021, s. 202, kontekstliste). Intet i rapporten om nedgravning i gulvet.

Kode: T?-?-B-S

I.15. Tyske Rige, Deventer, 1014-1024, stort fragment i to stykker, bøjet og pecked (F 33102).

Tomt I:2, tværpassage, gruppe 45, fase 8b, udendørs, metalproduktion. Kontekst 1979, rude J6: Afsat, omrørt udendørs kulturlag med spor af metalhåndværk (W 2021, s. 203, kontekstliste). ”Mynten satt fast tillsammans med bitsilver i form av trådar, vad som eventuellt kan vara klipp från armband och en mindre rektangulär silverbit” (W 2021, s. 203), ”smälta” (W 2021, fundlisten). Imidlertid udviser mønten i modsætning til de halvt nedsmeltede sølvgenstande ikke spor af ildspåvirkning. Note: iflg. W 2021, s. 203 i zone I:2, tværpassage mellem hus B:Q og B:R, men iflg. kontekstliste og fundliste I-L 1-6, dvs. zone I:1, hvor hus B:Q lå i denne fase. Lag 1979 er yngre end hus B:Q, samtidig med hus B:S (kontekstliste), dvs. fase 8c. Hus B:Q eksisterede imidlertid stadig i denne fase (W 2021, s. 212), så det er måske i slutningen af fasen, hvor huset måske var væk, og der er et åbent område på dets plads? 1979 ligger stratigrafisk ovenover hus B:Q (udgravningsdokumentation, Sigtuna Museum).

Kode: Po-T?-A-S

I.16. Tyske Rige, Andernach, 1027/35-1046, bøjet (F 11213).

Tomt II:1, fase 8ab, hus D:A, stald, brændt. Note: i billedteksten til fig. 108 (W 2021, s. 213) står, at hus D:A stadig fandtes i fase 8c (kontra W 2021, s. 212, 215-217). Kontekst 2274, rude L13: Kulturlag afsat

under byggeriet (for denne tolkning, se W 2021, s. 187, 190).

Kode: Ps-?-B-S

I.17. Ubestemt, sandsynligvis knækket ved bøjning, 900/1100 (muligvis England, Small Cross? 978-1016) (F 16140).

Tomt II:1, fase 8ab, hus D:A, stald, brændt. Se note mønt I.16. Kontekst 2505, rude ikke angivet (fund fra profilen): Planker, iflg. fundlisten fundet neden under en planke. Ved mødding/affaldsplads. Tolket som væltet væg (W 2021, kontekstliste), omtolket som underlag for kørsel (W 2021, s. 188). Plankerne overlejrede et indendørs afsat kulturlag med dyremøg (kontekst 2384) og lå under et lag med rent dyremøg (2383) (udgravningsdokumentation, Sigtuna Museum).

Kode: P? (tab) S? (affald)-?-?-S?

I.18-19. Tyske Rige, hidtil ukendt type. Saksisk? Vestslavisk? Efter 1046 (F 11500); Ubestemmelig (F 11501).

Tomt II:3, fase 8a, hus C:S, muligvis økonomibygning/forrådsopbevaring. Kontekst 2245, rude ”K14” iflg. fundliste (fejl? kontekst 2245 er C-D 12-15 iflg. kontekstliste): Syldesten (W 2021, s. 194-195, kontekstliste).

Kode: ?-?-?-S (I.18) & ? (I.19)

I.20. Tysk? 900/1100 (F 9040).

Tomt III:3, fase 8b, hus C:E, beboelseshus, sandsynligvis brændt. Kontekst 1991, rude F20: Påført lergulv (W 2021, s. 210, kontekstliste), men ”troligen tillhörande underliggande lager” (W 2021, s. 210 & fundliste, dvs. hus C:D, formodet beboelseshus, brændt, fase 8a, s. 199-200).

Kode: ?-?-?-?

Fase 9 (ca. 1055-1075)

I.21. Ubestemmelig (F 9144).

Tomt II:2-5, fase 9b, gruppe 77, udendørs håndværksmiljø, ben, læder og metal samt dyrehold. Kontekst 1969, rude H14: Afsat kulturjord (i kontekstlisten anset som samtidigt med hus C:Z, der er fase 9a, jfr. W 2021, s. 229-230).

Kode: Ps-T-A-?

II. Sigtuna, Kv. Humlegården 3 (2006)

W 2008 = Wikström 2008. Møntbestemmelser: Tesch & Jonsson 2006.

Fase 3 (ca. 1080-1300)

II.1. England, ca. 997-1003 (F 1544).

Kirkegård nord for vejen. Kontekst 7053 Lager SL 171: Udjævningslag, påført på kort tid for at forberede kirkegården. Jord fra tidligere bebyggelse og udefra. Indblanding fra senere grave og renæs-

sancegenstande (W 2008, s. 50, fasediagram s. 75f, 394f).

Kode: T-?-B-R

II.2. England, ca. 1029-1035, fragment (F 1580). Kirkegård nord for vejen. Kontekst SF 3094: Fyldning i grav 5038 (W 2008, s. 75f, gravmatrise, gravliste).

Kode: T-?-B-R

II.3. Danmark, Lund, ca. 1045-1055, fragment (F 1791).

Kirkegård nord for vejen. Kontekst SF 3112: Fyldning i grav 5047 (W 2008, s. 75f, gravliste, gravmatrise).

Kode: T-?-B-R

II.4. Køln-imitation, 963-983, fragment (F 2553). Kirkegård nord for vejen. Kontekst SF 3471: Fyldning i grav 5201, tæt ved tidligere smedje, jorden er måske taget derfra (W 2008, s. 75f, gravliste, gravmatrise).

Kode: T-?-B-R

II.5. Skat, 3 (iflg. Tesch & Jonsson) eller 4 (iflg. SM's database) mønter, nedlagt tidligst 1027 (F 1568). Hus C. Kontekst 7002, lag SL 159: Udjævningslag sandsynligvis for at nivellere overfladen, inden hus C opførtes, sandsynligvis ved overgang fase 2 og 3. Yngste bebyggelse, stratigrafisk ældre end grube 7046. Indblanding af yngre materiale (W 2008, s. 51, 75f, 372ff, hustabel).

Kod: T-?-B-R

II.6. Tyskland, ubestemt (F 1548).

Grøft syd for gaden. Kontekstgruppe 7054, lag SL 125: Påført fyld i grøft langs gaden efter opgivelsen af denne i slutningen af fase 3. Risiko for yngre forurening ved fjernelse af sten (W 2008, s. 50 (fasediagram), 388f).

Kode: T-?-B-R

II.7-8. Irland, ca. 1035-1055 (F 1549); Tyskland? ubestemt, fragment (F 1559).

Grube 7046, ukendt funktion. Kontekst lag SL 203: Påført meget blandet fyldning i gruben fra højmiddelalder, mursten (W 2008, s. 51, 75f, 374ff).

Kode: T-?-?-R

III. Sigtuna, "Götes mack" (2014)

HJ 2017 = Hed Jakobsson 2017. Møntbestemmelser: Kenneth Jonsson og Frédéric Elfver, citeret i HJ 2017.

Fase II (ca. 980-1040)

III.1. England, 1017-1023, fragment (F 206: 2629:26) (HJ 2017, s. 110, fig. 131, s. 162, 405). Gravgård. Kontekst 206: Fyld i grav 7, ved mave/bækken. Inhumation, mand, 20-30 år, underer-næret, kiste (HJ 2017, s. 110, 162f, fig. 11, 351).

Kode: Ps-B?-B-S. Sandsynligvis bevidst gravgave. Kan dog teoretisk være efterladt i afdødes tøj, men intet spor efter eventuelle klæder påvist.

III.2. Sandsynligvis England, 1017-1023 (F 426:9747:24) (HJ 2017, s. 106, 110).

Gravgård. Kontekst 426: Fyld i grav 30, i brysthøjde på den døde høre side. Oprindeligt i munden? Inhumation, mand, 20-23 år, kronisk bihulebetændelse, i udhulet stamme (trug?) (HJ 2017, s. 110, 206f, fig. 57, 362). Note: fundnummer omfatter også en jordklump (HJ 2017, s. 341, 343 (ved fejl fnr 414:9747:24), 429).

Kode: Ps-B-B-S.

Sandsynligvis fase III (ca. 1040-1060) eller fase I (før ca. 980?)

III.3. Lille skattefund med to mønter: Tyske Rige, ubestemt, fragment (F 117:332:118-119) (HJ 2017, s. 37, 369).

Sandsynligvis grupp III:3, formodet hus, tekstilhåndværk, brændt (eller grupp I:2, markoverflade). Kontekst 117: Grupp I:2, på markoverflade, fase I (HJ 2017, s. 37, 347). Ingen aktivitet fase II. I fase III husbyggeri direkte på markoverflade. Mønterne lå tæt sammen i forlængelse af syldestensrække 387 umiddelbart vest for denne (pers. inf. Anna Hed Jakobsson, nov. 2024). Syldestensrækken fortsætter længere vestpå (HJ 2017, s. 41, fig. 35, syldesten 393) - var der oprindeligt ubrudt syldestensrække med mønterne under en syldesten? Ingen gulv- eller aktivitetlag (HJ 2017, s. 431). Bygningsoffer i forbindelse med opførelsen af huset (HJ 2017, s. 42)?

Kode: Ps-B?-B?-?

Fase V (ca. 1080-1150)

III.4-5. Tyske Rige, Nederlothringen, obol, ca. 1050-1100 (F 115:592:120); Ubestemmelig, meget små fragmenter (F 181:2356:25) (HJ 2017, s. 60 fig. 71, 367, 388).

Grupp V:1, åben flade med bronzestøberi og formodet grisehold. Kontekst 115 og 181: Husholdningsaffald, måske som føde for dyr. Udendørs, omrørt (af grise?) og delvist kontamineret af underliggende lag. Kontekst 181 indeholdt spor af metalraffinerings- og -støbning, især bronze, men også sølv samt digler og støbeforme (HJ 2017, s. 57, 60 kontra s. 347 "hus" og s. 350 "Raseringslager från hus uppblandat med avfall och bronsgjuteriverksamhet").

Kode: Po? (tab fra sølvsmed) S? (affald)-?-?-S (III.4) &? (III.5)

III.6. Tyske Rige, ubestemt, fragment (F 277:4788:20) (HJ 2017, s. 65, 415).

Grupp V:4, beboelseshus, tekstil-, metal- og benhåndværk i mindre skala, brændt. Kontekst 277: Af-sat aktivitetslag i hus på stampet jordgulv (HJ 2017, s. 63, 65, 355).

Kode: Ps-T-A-?

III.7. Tyske Rige, ubestemt, fragment (F 345:1:23) (HJ 2017, s. 65, 422).

Grupp V:4, beboelseshus, tekstil-, metal- og benhåndværk i mindre skala, brændt. Kontekst 345: Afsat lag øst for huset, formodet udkast af affald fra huset (lag minder om 277) (HJ 2017, s. 64f, 359). Kode: S-?-A?-?

IV. Sigtuna, nord for Maria-kirken (2019–2021)

R 2022b = Runer 2022b. Møntbestemmelse: Kenneth Jonsson (Runer 2022b, bilag 3, fundliste).

IV.1. 3 fragmenter, tilsammen 1/2 mønt, preliminært bestemt som frisisk, efter 1054 (F 37).

Kontekst: Grav 1, inhumation i kiste, sandsynligvis mand, 33–45 år, gift. På højre nøglen, oprindeligt i munden? (R 2022b, s. 10–12, 14f, bilag 4).

Kode: Ps-B-B-S

V. Sigtuna, Hospitalshøjden (2021)

R 2022a = Runer 2022a. Møntbestemmelse: Moesgaard 2022.

V.1. Skattefund, to fragmenter, sølv, sandsynligvis tysk, 900/1000-tal (F 5).

Kontekst 3180: Grav 103, inhumation i kiste, sandsynligvis mand, ca. 40–50 år, sandsynligvis tuberkulose. I munden på skelet (R 2022a, s. 15, 18, 29–31).

Kode: Ps-B-B-?

Referencer

- Audy, F., 2018. *Suspended Value: Using Coins as Pen-dants in Viking-Age Scandinavia (c. AD 800–1140)*. Stockholm.
- Audy, F., i tryk. Coins in Viking Age graves: Ritual uses and meanings. *Routledge Handbook of Death and Burial in the Viking Age*. Klevenäs, A. & Ljung, C. (eds.).
- Blackburn, M., 2007. The Coin Finds. Skre, D. (ed.). *Means of Exchange*. Århus.
- Carelli, P., 2001. *En kapitalistisk anda: Kulturella förändringar i 1100-talets Danmark*. Stockholm.
- Cinthio, H., 1980. The Löddeköpinge Investigations III: The Early Medieval Cemetery. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum* 1979–1980. Lund.
- Fogelberg, K. & Wikström, A., 2003. Single Context i Sigtuna. Bodilsen, A., Hjermind, J. & Iversen, M. (red.). *Stratigrafiens mangfoldigheder: 4. Nordiske Stratigrafimøde, Viborg Middelalderseminar 2*. Viborg.
- Grinder-Hansen, K., 1988. Penge til færgemanden? Mønter i dødekulten. *Nationalmuseets Arbejdsmark*:115–126.
- Gräslund, A.-S., 1967. Charonsmynt i vikingatida gravar? *TOR* XI:168–197.

- Hed Jakobsson, A., 2017. *I Sigtunas utkant: Slutundersökningsrapport över gravar och bebyggelse vid Götas mack*. Rapporter från Arkeologikonsult 2017:2696. Upplands Väsby.
- Heimdahl, J., 2005. *Urbanised Nature in the Past: Site formation and environmental development in two Swedish towns, AD 1200–1800*. Stockholm.
- Hilberg, V., 2011. Silver Economies of the Ninth and the Tenth Centuries AD in Hedeby. Graham-Campbell, J., Sindbæk, S. & Williams, G. (eds.). *Silver Economies, Monetisation and Society on Scandinavia AD 800–1100*. Århus.
- Jonsson, K., 2004. Aktuellt: Fynd – Kv. Professorn 1, Sigtuna, Uppland. *Myntstudier* 5:13–16.
- 2015. Viking Age coins found in Sweden. Larsson, L., Ekengren, F., Helgesson, B. & Söderberg, B. (eds.). *Small Things, Wide Horizons: Studies in Honour of Birgitta Hårdh*. Oxford.
- Jordahl, H. E., 2024. Med mynt i munn i middelalder. *Viking: Norsk Arkeologisk Årbok* 89:129–146.
- Kromann, A., 1976. Stengadegravpladsens mønter. Skaarup, J. (red.). *Stengade II: En langelandsk gravplads med grave fra romersk jernalder og vikingetid*. Rudkøbing.
- Malmer, B., 2010. *Den svenska Mynthistorien: Vikingatiden ca. 995–1030*. Stockholm.
- Moesgaard, J. C., 1998. Enkeltfundne mønter – tab eller tilfældigheder. Moesgaard, J. C. & Nielsen, P. (red.). *Ord med mening: Festskrift til Jørgen Steen Jensen 1. november 1998*. Taastrup.
- 2006. Les monnaies découvertes dans les sépultures de la Madeleine de Bernay. *Cahiers numismatiques* 169:25–43.
- 2016. Mønter fra middelalderlige landbebyggelser: Et overset kildemateriale til belysning af bøndermøntbrug. *Kuml*:153–194.
- 2019a. L'apport des contextes archéologiques à la compréhension des monnaies de fouille. Frey-Kupper, S., Stannard, C. & Wolfe-Jacot, N. (eds.). *Contexts and the Contextualization of Coin Finds*. Lausanne.
- 2019b. High street shops and backyard deals: Payment in a monetary or weight economy. Ljung, C. et al. (red.). *Tidens landskap: En vänbok till Anders Andrén*. Lund.
- 2021. Myntanalys. Wikström, A., Söderberg, A. & Roslund, M. (red.). *Hos Herr Niklas och annat skrivkunnigt folk: Arkeologisk undersökning i kvarteret Professorn 1 i Sigtuna 1999–2000*. Sigtuna.
- 2022. Myntbestämning. Runer, J. (red.). *Hospitalshöjden: Gravvar från sen vikingatid*. Uppdrag arkeologi, rapport 2022/16.
- Moesgaard, J. C. & Tornbjerg, S. Å., 2011. Møntbrug på landet i middelalderen: De enkeltfundne mønter fra middelaldergården i Bjæverskov. *Årbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 2008:195–212.

- Risvaag, J. A. & Christophersen, A., 2004. Early Medieval Coinage and Urban Development: A Norwegian Experience. Hines, J., Lane, A. & Redknap, M. (eds.). *Land, Sea and Home*. Cardiff.
- Ros, J., 2002. Sigtuna och folklandet: Den tidiga Sigtunamüntningen och den politiska geografin. *Fornvännen* 97:161–175.
- Roslund, M., 1995. Tools of trade: Spatial interpretations of trade activities in Early Medieval Sigtuna. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum* 1993/1994:145–157.
- 1997. På drift i tid och rum? Om informationspotentialen i komposita dokumentationsmaterial. *META* 3:37–53.
- Runer, J., 2006. Den äldsta svenska myntningen – dess funktion och utveckling. *Situne Dei*:81–94.
- 2022a. *Hospitalshöjden. Gravvar från sen vikingatid*. Uppdrag arkeologi, rapport 2022/16. Hässelby.
 - 2022b. *Norr om Mariakyrkan*. Uppdrag arkeologi, rapport 2022/23. Hässelby.
- Rönnlöf, J., 2020. *Myntbruk i Sigtuna 995–1260: Arkeologisk analys av mynt-, våg- och viktfynd från Trädgårdsmästaren 9 & 10*. Kandidatuppsats i arkeologi, Stockholms universitet.
- Skaarup, J., 1976. *Stengade II: En langelandsk gravplads med grave fra romersk jernalder og vikingetid*. Rudkøbing.
- Svensson, E., 1990. Myntfynd i Sigtuna. Tesch, S. (red.). *Makt och Människor i kungens Sigtuna: Sigtunautgrävningen 1988–1990*. Sigtuna.
- Tesch, S. & Jonsson, K., 2006. Utgrävningen i kv. Humlegården, Sigtuna. *Myntstudier* 3:6–10.
- Wagnkilde, H., 2000. Gravudstyr og mønter fra 1000-tallets gravpladser på Bornholm. *Hikuin* 27:91–106.
- Wikström, A. (red.), 2008. *På väg mot paradiset: Arkeologisk undersökning i kv. Humlegården 3 i Sigtuna* 2006. Sigtuna.
- 2010a. *Kv Guldets 6, 1997: Stadsgårdar i utkanten av det tidigmedeltida Sigtuna*. Sigtuna.
 - 2010b. *Stora Gatan i Sigtuna, Up*, 2002. Sigtuna.
 - (red.), 2011. *Fem stadsgårdar: Arkeologisk undersökning i kv. Trädgårdsmästaren 9 & 10 i Sigtuna 1988–90*. Sigtuna.
- Wikström, A., Söderberg, A. & Roslund, M. (red.), 2021. *Hos Herr Niklas och annat skrivkunnigt folk: Arkeologisk undersökning i kvarteret Professorn 1 i Sigtuna 1999–2000*. Sigtuna.
- Wiséhn, E., 1989. Myntfynd från Uppland. Sveriges Mynthistoria, Landskapsinventeringen 4. Stockholm.
- Östergren, M., 1989. *Mellan stengrund och stenhus: Gotlands vikingatida silverskatter som boplotsindikation*. Stockholm.

Summary

Since the late 19th century, chance finds and archaeological excavations in Sigtuna have brought to light seven small hoards and at least 103 singly found coins dating from the Viking Age. These finds demonstrate that coins were omnipresent in the city, but what was their function? A close examination of the archaeological context of each find may give indications of the last instance of use of the coin at the moment when it was deposited in the ground. However, this requires that the excavations are carried out according to the single-context method. This method records every stratigraphic unit independently. Each unit correspond to an event or an activity on the site. The finds are linked to a precise stratigraphic unit and have a more or less direct relationship to the event/activity. The older Sigtuna finds are more or less well documented and the single-context method was not used before 1999. Since then, Viking Age coins have been found at five excavations: kv. Professorn 1 1999–2000, kv. Humlegården 3 2006, ‘Götes mack’ 2014, North of St Mary’s church 2019–21 and Hospitalshöjden 2021. In all, 33 singly found coins and five small hoards of respectively 156, 8, 3–4, 2 and 2 coins have come to light and they form the base of this study. The eight coin finds at Humlegården had been redeposited by various kinds of medieval earth work (tertiary contexts), thus losing the information on their original situation of deposition. In contrast, at the four other excavations, most coins were in their original position (primary context) or very close to it, such as garbage deposition or a collapsed fire layer (secondary context). Five coins had been deliberately deposited in four graves at ‘Götes Mack’. St Mary’s Church and Hospitalshöjden. This habit was not very common, as more than 60 graves were excavated at these three sites. Moreover, as the coins were not meant for recovery, this find category probably has a much higher survival rate than ordinary accidental losses, when people would search for and often find the lost coin. In at least

one instance, the coins were in the mouth of the deceased – something that, based on Norwegian medieval examples, has recently tentatively been explained as being a ritual linked to people who died of disease. There may also be one or two instances of house offerings, such as the two coins under a house foundation at ‘Götes mack’. A few coins may be interpreted as raw material for the silversmith, and two coins were transformed into jewellery (pendants) but the bulk of the coins seem to be accidental losses from everyday coin circulation, especially at Professorn 1 but also at ‘Götes mack’. They are widely scattered over the excavated surfaces, mostly being from private premises, showing that coin use was a general phenomenon in the city life, and not just a feature occurring on rare special occasions. This picture is confirmed by earlier excavations, most prominently the important kv. Trädgårdsmästaren 9–10 excavation (1988–1990) which brought to light 21 singly found Viking Age coins and a small hoard. Many finds could be linked to craft workshops. The coins show traces of being used in a weight economy, such as fragmenting and testing of the quality of the silver. Looking at the datings of the contexts (and thus of the loss of the coin) rather than the date of production, coin use seemingly did not take off before c. 1020. On face value, this implies that the first generation of inhabitants did not use coins in everyday transactions – but the evidence is slight and the conclusion needs to be substantiated by future finds. Paradoxically, the alleged take-off in coin use coincides with the quasi-halt of the local coin production in Sigtuna that started c. 995 and continued on a small scale until c. 1030. This may explain why so few locally produced coins are found in the city. These coins clearly seem to have had another purpose than feeding the local currency. The coins used in Sigtuna are the ones that we usually see in Viking Age Sweden: predominantly German, English, Islamic, Byzantine coins.